

BEATA POPLAWSKA

ZEG HET MET VIS! NEDERLANDSE EN POOLSE VIS-METAFOREN EN HUN TAALBEELD VAN DE WERELD

INLEIDING

Van de oeroude vergelijking *zo gezond als een vis* (Pools: *zdrowy jak ryba*) weet waarschijnlijk iedereen dat het ‘opgeknapt’ en ‘uitgerust’ betekent. Zeker kennen Polen en Nederlanders de vergelijking, omdat deze nog steeds in die talen aanwezig is. De oudste Nederlandse gevonden versies zijn volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* al uit 1545 ‘also ghesont als een vische’ en dan 1549 ‘hy is ghesondt ghelijck een visch.’¹ Het is dus merkwaardig dat deze versie tot de dag van vandaag in de spreektaal voorkomt. Het Nederlands kent ook een synonieme versterking *kiplekker*, gevormd van het schertsende gebruik van de vergelijking *zo lekker als een kip*. De volgende als universeel gezien vergelijking is *zich voelen als een vis in het water* (Pools: *czuć się jak ryba w wodzie*) of wel de bekende zegswijze *vis moet zwemmen* (Pools: *rybka lubi pływać*).

Zowel Nederland als Polen bezitten verschillende rivieren en ook toegang tot zee dus hebben ze ook een maritieme geschiedenis en/of eigen unieke cultuur verbonden met bijv. de visvangst. De vraag is in welke mate de ichtyologische metaforen in het Nederlands en Pools geworteld zijn en waar de mogelijke raakpunten te vinden

---

Mgr Beata Popławska is assistente bij de Johannes Paulus II Katholieke Universiteit van Lublin. Zij studeerde Nederlands en Frans en specialiseert zich in fraseologismen met diereennamen. Correspondentieadres: Katedra Języka Niderlandzkiego, Instytut Językoznawstwa, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14 (CN-006), 20-950 Lublin, Polen; e-mail: beatapoplawska.kul@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0196-2378>.

¹ WNT online: gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M080391&lemmoder-n=vis&domein=0&conc=true.

zijn (welke soorten vissen komen in die talen voor en wat valt te ontdekken in de overeenkomsten en verschillen). Dit onderzoek is bedoeld als contrastieve analyse van metaforiek verbonden met vis en andere waterdieren (zoals bijv. kreeft) in het Nederlands en het Pools. Hier worden ook de één-woord-metaforen (enkele samengestelde lexemen met metaforische betekenis) in het onderzoeksmateriaal opgenomen omdat ze de potentie hebben om als een soort van uitdrukking met de figuurlijke betekenis te fungeren. Tot slot wordt het taalbeeld van de wereld met elkaar geconfronteerd aan de hand van enkele Nederlandse en Poolse vismetaforen.

1. VIS = BELANGRIJK SYMBOOL

Ichthys (ook ichtys) in het Oudgrieks, betekent “vis” (ἰχθύς, ΙΧΘΥΣ) en het is een acroniem (Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ Υἱός Σωτήρ, *Jesus Christus, Godszoon, de Redder*). Het *ichthusteken* stelt een vis voor. Het werd door vroege christenen gebruikt, is tamelijk stevig geworteld in de cultuur, daarom is het nu een algemeen herkenbaar symbool van Christus. De vis symboliseert ‘het leven’ en staat in verband met de doop in het water, maar ook met de wonderbare visvangst. De biblismen vormen een grote groep binnen de fraseologismen, maar hoewel het *ichtys* symbool is, lijken er weinig verbonden met *vis* te bestaan (bijv. *als Jonas in de walvis kijken*).

1.1 VISVANGST EN DE CONTACTEN TUSSEN NEDERLAND EN POLEN

De zee is van oudsher een ontmoetingsplaats geweest voor verschillende volkeren die verschillende talen spraken. De taal van de zee is dus altijd internationaal geweest, al in de klassieke Oudheid, toen de Middellandse Zee het middelpunt van de westerse wereld vormde. [...] Ook in de noordelijke zeeën ontmoetten vissers van allerlei nationaliteiten elkaar, en ook hier ontstond een speciale gemeenschappelijke woordenschat. De visnamen kunnen dit illustreren; het is leerzaam de wegen te volgen die ze afgelegd hebben. (Van der Sijs, *Geleend en uitgeleend* 24)

Voor de ontleningswegen van de visnamen heeft het Nederlands een grote rol gespeeld (Van der Sijs, *Geleend en uitgeleend* 29). Het Duits heeft veel Nederlandse visnamen overgenomen, maar als we ons beperken tot het Pools zijn er ook enkele aan het Nederlands ontleend zoals: *matias* ‘matjesharing’, *rolmops* ‘rolmops’, *pikling* ‘pikling’, *makrela* ‘makreel’ of *garnela* ‘garnaal’.

Het begin van de handelscontacten tussen Polen en Nederlanders is uit de tiende eeuw, het ging toen vooral om handel in graan en vis (Kowalska-Szubert 118).

In de middeleeuwen werden de contacten met name via de Hanze ontwikkeld. De haringvisserij was in 1477 één van de belangrijkste sectoren van de economie van (noord) Nederland (Thijssen 31). In de zestiende eeuw vestigden zich verschillende groepen Nederlanders in de omgeving van Gdańsk (Dantzig) en een eeuw later in de buurt van Warschau.² Na de wedergeboorte van de Poolse staat in 1918 ontwikkelde de zeevisserij zich moeizaam. In 1926 begonnen de contacten tussen Polen en Nederlanders op het gebied van visserij. De Polen vormden een haringvloot in Nederland, het was namelijk van 1933 tot 1939 toen de Poolse vissers in Scheveningen haring vingen.³ In april 1933 werd Towarzystwo Okrętowe Dalekomorskich Połowów “Mewa” S.A. opgericht, deze Pools-Nederlandse visvangstvereniging bezat 15 loggers (Mikołajczuk en Płaza-Opacka 28). Officieel was MEWA (het is het Poolse woord voor meeuw) gestationeerd in Gdynia, maar de training van de Poolse bemanning en de visserij vond plaats in Scheveningen. Deze Pools-Nederlandse rederij MEWA heeft tot 1939 bestaan, toen de oorlog uitbrak tussen Duitsland en Polen, kwam er een radicaal einde aan dit visserijavontuur. MEWA heeft helaas door verschillende omstandigheden geen kans gehad tot bloei te komen.

1.2 HARING

Alles begon dus met de haring. In het begin was o.a. de haring een exportproduct uit de Oostzee, maar later werd die omgekeerd vanuit Nederland naar de Oost-Europese landen uitgevoerd (Thijssen 29-30). In 1935 waren Polen en andere Oost-Europese landen de grootste importeerder van haring vanuit Nederland (Scheveningen). Niet iedere buitenlander associeert de consumptie van deze vis met Polen, terwijl Polen een echt haringparadijs is. In een gewone Poolse winkel is er een groot aantal soorten haring te koop bijv. Matias, Sultan, Kasjoebisch, Joodse of Spaanse haring, salsaharing, haringsalade, rolmops, gemarineerd, met groente, met ui, met champignons, in tomaat en uienpasta, haring in olie, pittig, in room, in room-mosterdsaus, in azijnmarinade, enz. De Polen aten en eten enorm veel haring. Polen en Nederland zijn dus blijkbare landen met veel haringliefhebbers.

Er bestaat een Nederlands spreekwoord *haring in het land, dokter aan de kant*, wat betekent dat haring als een echt gezonde vis wordt beschouwd door de Nederlanders. Een typisch Nederlandse traditie is vis vangen en haring eten (de nieuwe haring, zure, met uitjes, rolmops, enz.). De Nederlanders kopen die vaak op de markt,

---

² Lees meer over *Hollander, Holender, Olender* bij Nicoline van der Sijs, *Nederlandse woorden wereldwijd*, p. 108.

³ Zie: www.wiatrak.nl/12674/jak-sie-polacy-uczyli-sledzie-lowic of bij Thijssen 33.

bij de haringkar of in viswinkels. Meestal begint het haringseizoen officieel op de eerste zaterdag van juni (tijdens de vlaggetjesdag), maar volgens de rooms-katholieke traditie eten mensen vaak haring tijdens de vastendagen, dus in maart/april. Er bestaat een vaste verbinding of zelfs een eigenaam *Hollandse Nieuwe* (als een haring in het voorjaar vet genoeg is) of een werkwoord *haringhappen* (het eten van een haring uit de hand, hierbij wordt een haring vastgehouden aan de staart. Het wordt vooral op Aswoensdag in de zuidelijke provincies van Nederland gegeten). Daarnaast bestaan er ook enkele ‘haringvergelijkingen’ zoals: *droog als een haring*, *Hollands als haring met uitjes*, *zuur als haring*, *als haringen in een ton zitten*. Vaak wordt er ook de volgende uitdrukking gebezigd: de *haring moet zwemmen* ‘bij het eten van vis is het goed alcohol te drinken’. Het Pools heeft ook zijn eigen versie: *rybka lubi pływać* die letterlijke vertaling van de andere Nederlandse variant (*visje moet zwemmen*) is. Het is moeilijk om na te gaan welke van die twee Nederlandse synonimische uitdrukkingen frequenter wordt gebruikt.⁴

2. VIS-METAFOOR IN HET NEDERLANDS

De Nederlandsetaal zit vol met vis-metaforen. Zelfs om iets bijzonder lekkers te beschrijven, heeft het Nederlands een visuitdrukking (*het neusje van de zalm*). De betekenis is wel duidelijk voor de moedertaalspreker maar kan vaag zijn voor de buitenlanders die het Nederlands als vreemde taal leren. Dit gezegde betekent ‘ergens het fijnste, het allerbeste van’ en staat voor goede kwaliteit. Er bestaat een synonieme uitdrukking: *crème de la crème*. Het Pools kent het ook, maar heeft zijn eigen *wisienka na torcie* letterlijk vertaald: *de kers op de taart*, zo kent het Nederlands eveneens (het is waarschijnlijk een ontleening vanuit het Duits). Waar komt de Nederlandse uitdrukking vandaan? Een zalm heeft immers geen neus. Het gaat natuurlijk niet letterlijk om zijn neus, maar om het deel dat net onder de mond zit (dit wordt beschouwd als het lekkerste deel van de zalm). Het gezegde *het neusje van de zalm* is een voorbeeld van een cultuurgebonden uitdrukking die hoogstwaarschijnlijk inheems is.

Het onderzoeksmateriaal voor het Nederlands werd verzameld op basis van de volgende woordenboeken: H. De Groot, *Van Dále Groot Uitdrukkingenwoordenboek: Verklaring en herkomst van moderne uitdrukkingen* (2006); A. Huizinga

⁴ Opmerkelijk zijn er meerdere Nederlandse idiomatische uitdrukkingen die betrekking hebben op de dronkenschap. Het bewijst alleen dat een zeeman van een borrel hoort te houden. Enkele voorbeelden: onder zeil gaan, voor Pampus liggen, een nat zeil hebben, een goed zeeman wordt ook wel eens nat, met een vol zeil thuiskomen, zijn bramzeil gehesen hebben, het roer is van het schip, zeven voet diep gaan, zijn schuitje vol laten lopen, zijn kompas is van de pen.

en A. Kruijssen, *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits, Engels* (1994/1997); T. den Boon, *Van Dale Groot Vergelijkingswoordenboek. Verklaring en herkomst van vergelijkingen* (2007).

a) Uitdrukkingen (inclusief spreekwoorden) met het algemene woord **vis/vissen** in het Nederlands: *zo gezond als een vis; zich voelen als een vis in het water; vis moet zwemmen/vis wil drie keer zwemmen; zich voelen als een vis op het droge (syn. als een kat in een vreemd pakhuis); boter bij de vis; de grote vis; de grote vissen eten de kleine; de vis wordt duur betaald; hoe meer vis, hoe droever water; wie slaapt, vangt geen vis; vis laat een mens zoals hij is; de vis aardt naar de zee; wie de vis heeft, moet ook de graat hebben; eet vis als er vis is; alle vis is geen bakvis; een klein visje, een zoet visje; grote vissen scheuren het net; noch vlees, noch vis; iemand uitmaken voor rotte vis; de vissentaal spreken.*

b) Uitdrukkingen (in grotere mate vergelijkingen) met verschillende soorten vissen/zeewezens:

aal: *zo glad als een aal; aal is geen paling; een (gladde) aal bij de staart hebben;⁵ te vangen zijn als een aal bij zijn staart; men kan nooit weten waar de aal kruipt*

baars: *zich gedragen als een baars*

dolfijn: *dolfijnslag/vlinderslag zwemmen*

elft: een weerspreuk: *de eerste donder in maart, pakt de elft bij zijn staart*

garnaal: *zo stoned als een garnaal (ook; makreel); een geheugen als een garnaal; zo mager als een garnaal; gaarnal/spiering is ook vis, als er anders niet is*

haai: *naar de haaien (gaan); er zijn haaien (ook: kapers) op de kust*

haring: *als haringen in een ton zitten; haring moet zwemmen; ergens haring of kuit van willen hebben⁶; zijn haring braadt daar niet; men moet geen haring roepen voordat hij in het net is; haring in het land, dokter aan de kant*

kabeljauw: *de spiering doet de kabeljauw afslaan; een spierinkje uitgooien om een kabeljauw te vangen⁷*

kreeft: *zo rood als een kreeft; een kreeftengang gaan; als de krab/kreeft gaan*

oester/mossel: *zo gesloten als een oester/mossel; leven/gapen als een oester; de mosselen doen de vis afslaan*

kwal: *een kwal van een vent (wijf)*

platvis: *een platvis van iemand maken*

⁵ Zie meer over deze uitdrukking bij *Huizinga's spreekwoorden en gezegden*, 1994/1997.

⁶ Oorspronkelijke versie van hom of kuit. Zie: onzetaal.nl/taaladvies/hom-of-kuit.

⁷ "Het lot is de spiering, de prijs de kabeljauw. Beide vissen staan afgebeeld op het logo van de Nederlandse staatsloterij" (*Van Dale Idioomwoordenboek* 783).

sardientjes: *als sardientjes in een blik zitten*

schelvis: *als een schelvis kijken (schelvisogen hebben)*

snoek: *als een snoek op zolder kijken; een snoek vangen*

spiering: *een spierinkje uitgooien om een kabeljauw te vangen; een magere spiering⁸; spiering/garnaal is ook vis als er niets anders is; beter een spiering gevangen dan stil gezetten; de spiering doet de kabeljauw afslaan*

stokvis/sprot: *zo mager als een stokvis/sprot; ieder wat van de stokvis*

walvis: *als Jonas in de walvis kijken*

zalm: *het neusje van de zalm, zo kalm als een zalm.*

- c) Uitdrukkingen met de handeling vissen: *achter het net vissen, in dezelfde vijver vissen, in troebel water vissen, ergens naar vissen, iemand zijn om mee uit vissen te gaan; vissen met een zilveren hengel; ieder vist op zijn getij; een visje uitgooien; een spiering uitgooien om een kabeljauw te vangen. Overige uitdrukkingen verbonden met visvangst: iemand (iets) aan de haak slaan (pikken); in de haak bijten; bij de vleet; van wal steken; onder zeil gaan; iemand aftuigen; in iemands kielzog varen; iemand de wind uit de zeilen nemen.*
- d) Andere lexemen met de metaforische betekenis: *een bakvis* ‘een meisje tussen 14 en 17 jaar’; *een goudvis* ‘een meisje dat veel geld mee ten huwelijk brengt’; *een haringvijver* ‘de Noordzee’, *een haai* ‘gulzig persoon, geldwolf’; *haaien* ‘de baas spelen of ruzie maken’.

3. VIS-METAFOOR IN HET POOLS

Hier is getracht om dezelfde verdeling voor het Pools te verzamelen aan de hand van de volgende vier Poolse (fraiseologische) woordenboeken SFJP, WSFJP, PSFJP en USJP.⁹

- a) Uitdrukkingen (inclusief spreekwoorden) met vis/vissen algemeen: *czuć się jak ryba w wodzie* (= zich voelen als een vis in het water) ‘zich helemaal op zijn plaats voelen’, *gruba ryba* [een dikke vis], ‘iemand belangrijk en rijk in de maatschappij’ (± een grote vis); *złota rybka* [een gouden vis] ‘iemand die ons rijkdom geeft op verzoek’; *zimna ryba* [een koude vis] ‘een flegmatisch persoon’; *zimny jak ryba* [zo koud als een vis] ‘iemand ongevoelig/onverschillig’; *ni rak, ni ryba* [kreeft/vlees noch vis] ‘bij

⁸ Vooral gezegd van kinderen. Zie bij Huizinga ‘s spreekwoorden en gezegden.

⁹ Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (SFJP); Muldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (WSFJP); Bąba, *Podręczny słownik frazeologiczny języka Polskiego* (PSFJP); Dubisz, *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP).

geen van twee zaken horen' (= *noch vlees noch vis*); *zdrowy jak ryba* (= *zo gezond als een vis*), 'opgeknapt, uitgerust zijn'; *rybka lubi pływać* [een vis houdt van zwemmen] 'er moet iets gedronken worden bij een vismaaltijd' (= *een vis moet zwemmen*); *wsioryba* [alles is vis] 'dat maakt niet uit'; *mi to rybka* [mij een visje] 'het is onbelangrijk, maakt niets uit'; *albo rybki albo akwarium/albo rybka albo pipka* [de vis of het aquarium/een vis of een kutje] 'men moet uiteindelijk kiezen/beslissen'; *potrzebować czegoś jak ryba wody* [iets nodig hebben als een vis water] 'iets broodnodig hebben'; *jak ryba bez wody* [als een vis zonder water] 'zonder het meest essentiële'; *milczeć jak ryba* [zwijgen als een vis] 'helemaal niets zeggen' (± zwijgen als het graf); *śnięta ryba* [een dode vis] 'minachtend gezegd over een onaantrekkelijke vrouw'; *otwierać usta jak ryba* [de mond opendoen als een vis] 'rond; afwisselend open en dicht'; *w Polsce tylko ryby nie biorą* [in Polen bijten alleen maar de vissen niet] 'corruptie loert overal'. Spreekwoorden: *dzieci i ryby głosu nie mają* [kinderen en vissen hebben geen stem] 'hun mening is onbelangrijk'; *ryba psuje się od głowy* [de vis begint te stinken bij de kop] 'het bederf van het beheer leidt tot demoralisatie van de hele instelling'; *nie ma ryby bez ości, a człowieka bez złości* [er is geen vis zonder graten en geen mens zonder woede] 'de woede is de natuur van de mens'; *ryba w wodzie nie utonie* [de vis zinkt nooit in het water] 'het is niet de moeite waard om iemand helpen die het zelf aankan'

b) Met specifieke soorten vissen:

- **aal:** *śliski jak węgorz* (= zo glad als een aal)
- **baars:** *stanąć okoniem* [baars staan] 'zich verzetten tegen iets/iemand'
- **bot:** *być flądrą* [een bot zijn] 'minachtend gezegd over een vrouw'
- **dolfijn:** *pływać delfinem/motyłkiem* [dolfijn/vlinder zwemmen] (= dolfijnslag/vlinderslag zwemmen)
- **haai:** *płynąć za kimś jak rekin za okrętem* [iemand volgen als een haai een schip] 'iemand op alle gebieden imiteren; zich op een vervelende manier gedragen'; *rekin finansowy/gieldowy* [een financiële haai] 'financiële tycoon/magnaat'
- **haring:** *jak śledzie w becze* (= *als haringen in een ton*); *blady jak wymokły śledź* [zo bleek als doorweekte haring] 'lijkkbleek en moe zijn'; *śledzik musi pływać* (= *haring moet zwemmen*)
- **kreeft:** *chodźć rakiem* [kreeft lopen] 'achteruitgaan/omkeren'; *czzerwony jak rak* (= *zo rood als een kreeft*); *pokazać komuś gdzie raki zimują* [iemand laten zien waar de kreeften overwinteren] 'wraak nemen op iemand'; *wiedzieć gdzie raki zimują* [weten waar de kreeften overwinteren] 'slim zijn'; *spiec/opalić się na raka/raczka* [rood als een kreeft

- worden] ‘te hard zonnebaden’; *spiec raka* [kreeft verbranden] ‘blozen van verlegenheid’; *na bez rybiu i rak ryba* [waar geen vis is, is kreeft ook vis] (in de betekenis *beter een vogel in de hand dan tien in de lucht*)
- **meerval**: *mieć sumiaste wąsy* [een snor als een meerval hebben] ‘weelderige snor hebben’
  - **modderkruiper**: *wieć się jak piskorz* [kronkelen als een modderkruiper] ‘iemand beantwoordt de vraag niet direct en doet dat opzettelijk; met opzet direct antwoord vermijden’
  - **riviergrondel**: *mieć kielbie we łbie* [riviergrondels in zijn kop hebben] ‘lichtzinnig, onevenwichtig en gek zijn’
  - **sardientjes**: *jak sardynki w puszcze* [als sardientjes in een blik] syn. als haringen in een ton
  - **snoek**: *na szczupaka/dawać szczupaka* [op zo’n snoek/een snoek geven] ‘ergens springen bijv. het water in’; *być szczupaczkiem* [een snoekje zijn] ‘zeer mager zijn’
  - **voorn**: *być plotką* [een voorn zijn] ‘persoon zonder betekenis of invloed; mislukkeling’
- c) uitdrukkingen met de handeling vis vangen: *łowić ryby w mętnej wodzie* (= *in een troebel water vissen*); *miotać się/szarpać jak ryba w sieci* [als een vis in het net rukken], ‘van iemand die niet weet wat hij in een bepaalde situatie moet doen’; (*ryba*) *polknęła haczyk* [de vis heeft de haak geslikt] ‘iemand is misleid om in het belang van een andere persoon te handelen’; *chodzić/jeździć na ryby, łapać ryby* ‘gaan vissen’
- d) Andere lexemen met een metaforische betekenis: *rybie oko* [het oog van de vis], ‘fotografische lens’; *śledzik/śledź* [harinkje/haring] ‘i) een smalle stropdas’, ‘ii) een feestje georganiseerd bijv. op de laatste dag van het carnaval of op het werk vlak voor de Kerstavond, ‘iii) een houten of metalen pin waaraan een lijn is bevestigd dat een opgezette tent overspant¹⁰’; verder nog: *raczkować* ‘m.b.t. kinderen: kruipen’; *rekin (biznesu)* [een haai] ‘rijk, machtig zakenman’; *wieloryb* [een walvis] ‘iemand echt groot en dik; vaak gezegd over een dikke (ook zwangere) vrouw’.

Er kan opgemerkt worden dat er ‘valse vrienden’ binnen Pools-Nederlandse metaforen met vissen te vinden zijn, ten eerste: *goud vis* ‘een meisje dat veel geld mee ten huwelijk brengt’ versus *złota rybka* ‘een wens die zeker vervuld zal worden als we een goud vis ontmoeten’ of ten tweede de metafoor *haai* ‘geldwolf’ vs Poolse *rekin* ‘tycoon/magnaat’.

¹⁰ Deze betekenis bestaat ook in het Nederlands.

4. ONDERZOEKSRISULTATEN EN HET TAALBEELD VAN DE WERELD

De analyse van de Poolse en Nederlandse ichtyologische metaforen laat zien dat het Nederlands rijker is aan de metaforiek met verschillende soorten vissen/waterdieren (21) in vergelijking met het Pools (14). De gemeenschappelijke vissoorten die in de uitdrukkingen van beide talen voorkomen zijn er in het totaal 9.

Nederlands	Pools	Nederlands & Pools
bakvis, elft, garnaal, kabeljauw, kwal, oester, mossel, platvis, schelvis, spiering, stokvis/sprot, zalm	bot, meerval, modderkruiper, riviergrondel, voorn	aal, baars, dolfijn, haai, haring, kreeft, sardientjes, snoek, walvis

In deze paragraaf wordt het taalbeeld van de wereld van de overeenkomstige vissoorten voor het Pools en Nederlands (*aals, baars, dolfijn, haai, haring, kreeft, sardientjes, snoek, walvis*) nauwkeuriger besproken. Eerst komt het gemeenschappelijke taalbeeld aan bod en dan worden de verschillen met elkaar geconfronteerd.

Een aal wordt in beide talen door zijn natuurlijke gladheid gezien als slim en moeilijk om te vangen (*zo glad als een aal; śliski jak węgorz*), de dolfijn heeft te maken met een bepaalde zwemstijl (*dolfijnslag zwemmen; pływać delfinem*), de sardientjes/haringen (in een blik/ton) zitten dicht op elkaar (*sardynki w puszcze/śledzie w becze*). In beide talen hoort er een drankje bij als je een vis eet (*vis/haring moet zwemmen; rybka lubi pływać*¹¹). Kreeft doet denken aan de rode kleur (*zo rood als kreeft; czerwony jak rak*) of aan een bepaalde manier van lopen (*kreeftegang gaan/als de krab/kreeft gaan; chodzić rakiem/raczkować*¹²). De snoek-metafoor heeft te maken in beide gevallen met het in het water springen/vallen. Poolse *na szczupaka/dawać szczupaka* betekent (bijv. het water) inspringen en in het Nederlands (*een snoek vangen*) wordt gekscherend gezegd over iemand die in het water is gevallen.

Het overige taalbeeld loopt echter sterk uiteen. Een baars is in het Nederlands een onhandige persoon (*zich gedragen als een baars*) terwijl hij in het Pools een symbool van verzet is (*stanąć okoniem*). De haai doet denken aan een belangrijk persoon in de financiële wereld in het Pools (*rekin biznesu*), maar het Nederlands

¹¹ Ook in het Frans *poisson sans boisson est poison* 'vis zonder drank is vergif'. Zie bij Huizinga 619.

¹² *Raczkować* betekent in het Pools *kruipen* met verwijzing naar kleine kinderen die nog niet tweevoetig zijn geworden. In het Nederlands bestaat er geen verwijzing naar de kreeft in die betekenis. We kunnen inderdaad zeggen 'de baby kruipt als een krab', echt gebruikelijk is het niet, maar het komt voor.

heeft het een rijker beeld; deze vis staat namelijk voor het symbool van een mogelijk gevaar (*er zijn haaien op de kust*) en problemen/dood (*naar de haaien*). De walvis bestaat in de Nederlandse fraseologie in de vorm van een vergelijking *als Jonas op de walvis kijken* (ontstaan op basis van het Bijbelverhaal) en betekent dat iemand benauwd zit te kijken, het Pools kent uiteraard ook dit Bijbelverhaal maar beschikt blijkbaar niet actief over deze vergelijking. Daarnaast doet de metaforische walvis (*wieloryb*) denken aan een dikke/zwangere vrouw in het Pools. Verder staat een doorweekte haring in het Pools voor iemand bleek en moe (*blady jak wymokły śledź*) terwijl de Nederlandse uitdrukking *ergens haring of kuit van willen hebben* wijst naar duidelijkheid en betekent ‘precies willen weten hoe iets zit’. Verder staat de Nederlandse haring voor iemand die niet welkom is (*zijn haring braadt daar niet*), stelt een gezond eten voor (*haring in het land, dokter aan de kant*) of zegt dat men niet al te voorbarig moet zijn (*men moet geen haring roepen voordat hij in het net is*). Het Poolse taalbeeld van een (rivier)kreeft is wat rijker dan het Nederlandse: als men op iemand wraak neemt, zegt dat hij ‘iemand laat zien waar de kreeften overwinteren’¹³ (*pokazać komuś gdzie raki zimują*), als iemand slim is ‘weet precies waar de kreeften overwinteren’ (*wiedzieć, gdzie raki zimują*), als iemand te hard gezonnebaad heeft ‘is hij als de kreeft rood geworden’ (*spiec się na raka*) of nog een Pools gezegde *na bezrybiu i rak ryba* d.w.z. als je niet hebt wat je wilt, moet je tevreden zijn met wat je hebt. De laatste gemeenschappelijke vissoort is snoek. De Nederlandse snoek-metafoor heeft te maken met iemand die verbaasd is (*als een snoek op zolder kijken*) terwijl de Poolse (*być szczupaczkciem*) ‘snoekje zijn’ een zeer magere persoon beschrijft.

5. CONCLUSIE

Zowel het Pools als Nederlands maken gebruik van allerlei ichtyologische metaforen, maar het Nederlands bezit meer uitdrukkingen met verscheidene soorten vissen. Wat valt te ontdekken in de verschillende soorten vissen die in de Nederlandse (*bakvis, elft, garnaal, kabeljauw, kwal, oester, mossel, platvis, schelvis, spiering, stokvis/sprot, zalm*) en Poolse metaforen (*bot, meerval, modderkruiper, riviergrondel, voorn*) voorkomen, is bijvoorbeeld dat het Pools geen metaforen bezit met zeevruchten zoals het Nederlands (*oester, mossel, garnaal*). Dat feit wijst misschien op de kleine populariteit van deze dieren in Polen, maar als we zo gaan kijken dan

¹³ Niemand weet waar de kreeften tijdens de winter verblijven. Zie het artikel van Maciej Rak ‘Na bezrybiu i rak ryba. Językowo-kulturowy obraz raka w polszczyźnie’ (2017).

worden bijv. karper,¹⁴ makreel, zalm en tonijn (karper vooral tijdens de kerstperiode) vaak geconsumeerd in Polen, maar zijn die vissen toch niet weerspiegeld in de Poolse fraseologische uitdrukkingen. Deze afhankelijkheid is ingewikkeld te ontdekken, maar vermoedelijk is de populariteit van een vis/visgerecht in een land één van de redenen dat invloed heeft op het ontstaan van een metafoor in een taal. De soorten vissen die in de Poolse metaforen voorkomen zoals meerval, riviergrondelof voorn zijn inderdaad bekend in de Poolse visserij. De observaties van vissen hebben ook grote invloed op het ontstaan van metaforen, bijv. *als sardientjes in een blik/haringen in een ton* deze lexicale vergelijkingen vormen toch het resultaat van de waarneming.

Het taalbeeld van de wereld, dat in de beide talen tevoorschijn komt, overlapt gedeeltelijk elkaar en kan ondanks een flink aantal verschillen ook voor de gebruikers van de tweede taal begrijpelijk zijn, m.a.w. op de juiste manier geïnterpreteerd wordt. Samenvattend moet er worden benadrukt dat talrijke overeenkomsten worden bepaald door een vergelijkbare perceptie van de viswereld in de Poolse en Nederlandse culturen. Aan de andere kant zijn de verschillen het gevolg van de verschillende ecosystemen en de specificiteit van het waarnemen en interpreteren van de werkelijkheid in individuele etnische gemeenschappen.

BIBLIOGRAFIE

Literatuur

- Bąba, Stanisław. *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*. PWN, 1996.
- Beelen, Hans, e.a. *Seeman. Maritiem woordenboek van Wigardus à Winschooten*. Walburg Pers, 2011.
- Berns, Jan. *We zien wel waar het schip strandt. Zee- en scheepvaartstermen in het dagelijks taalgebruik*. BZZTôH, 1991.
- Huizinga, Albertus, en Agave Kruijssen. *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits, Engels*. Tirion, 1994-1997.
- Jutte, Jos. *Spreekwoorden en zegswijzen ontleend aan het zeewezen, de scheepvaart en de vischvangst*. Rotterdam: Jutte, 1914.
- Kowalska-Szubert, Agata. *Polder; lakmus en kordzik. Nederlandse lexicale ontleningen in het hedendaagse Pools*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013.
- Lenep, Jacob van. *Zeemans-woordenboek*. Amsterdam: Gebroeders Binger, 1856.
- Mikołajczuk, Barbara, en Dagmara Płaza-Opacka. *Miasto z morza. Gdynia w II Rzeczypospolitej*. Muzeum miasta Gdyni, 1992.
- Muldner-Nieckowski, Piotr. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Bertelsmann Media – Świat, 2003.
- Rak, Maciej. 'Na bezrybiu i rak ryba. Językowo-kulturowy obraz raka w polszczyźnie'. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, vol. 29, 2017, pp. 149-169.

¹⁴ Waarschijnlijk observeert niemand karpers, en vroeger deed ook niemand het, omdat karper geen nobele vis was/is.

- Szerszunowicz, Joanna. 'Językowy obraz ryb we frazeologii polskiej i włoskiej (ujęcie komparatywne)'. *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, geredigeerd door Michał Sarnowski en Włodzimierz Wysoczański, 5^e ed., Uniwersytet Wrocławski, 2005, pp. 361-369.
- Sijs, Nicoline van der. *Geleend en uitgeleend. Nederlandse woorden in andere talen en andersom*. Contact, 1998.
- Sijs, Nicoline van der. *Klein uitleenwoordenboek*. Sdu, 2006.
- Sijs, Nicoline van der. *Nederlandse woorden wereldwijd*. Sdu, 2010.
- Skorupka, Stanisław. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Dln. 1-2, Wiedza Powszechna, 1999.
- Stoett, Frederik August. *Nederlandse spreekwoorden en gezegden verklaard en vergeleken met die in het Frans, Duits en Engels*. 10^e druk, Thieme, 1981.
- Thijssen, Lucia. *Polska i Niderlandy 1000 lat kontaktów*. Walburg Pers, 2003.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, geredigeerd door Stanisław Dubisz, PWN, 2003.
- Van Dale Groot Uitdrukkingenwoordenboek: Verklaring en herkomst van moderne uitdrukkingen*, geredigeerd door Hans de Groot. Van Dale Lexicografie, 2006.
- Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*, geredigeerd door Ton den Boom en Ruud Hendrickx, 15^e herziene druk, Van Dale Uitgevers, 2015.
- Zgółkowska, Halina. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny t. 1-50*. Wydawnictwo Kurpisz, 1994-2005.

Internetbronnen

- www.sjp.pl (geraadpleegd op 5 maart 2021)
- www.scheveningen-haven.nl (geraadpleegd op 8 maart 2021)
- www.nl.wikipedia.org/wiki/MEWA (geraadpleegd op 17 maart 2021)

ZEG HET MET VIS! NEDERLANDSE EN POOLSE VIS-METAFOREN EN HUN TAAL- BEELD VAN DE WERELD

A b s t r a c t

Het vissenthema komt zowel in de literatuur, mythologie, religie als ook in de fraseologie voor. De zee is een ontmoetingsplaats geweest voor verschillende volkeren die verschillende talen spraken. Daarom is de taal van de zee altijd internationaal geweest. Uitdrukkingen met een ichthyologisch motief lijken dus een interessante onderzoeksmateriaal te vormen. In het eerste deel van het artikel wordt de geschiedenis van de Pools-Nederlandse contacten samengevat met betrekking tot de visserij. Het volgende deel van het artikel bevat verzamelde ichthyologische metaforen voor het Pools en het Nederlands. Vervolgens vergelijkt de auteur de Nederlandse en Poolse metaforen met vissen/waterdieren om te kunnen zien hoeverre de vismetafoor geworteld is in het Nederlands en Pools en wat er kan worden ontdekt in de overeenkomsten en verschillen. Tot slot wordt er het taalbeeld van de wereld geanalyseerd op basis van de metaforen met vissoorten die beide talen gemeen hebben.

Trefwoorden: fraseologie; metafoor; Nederlandse en Poolse uitdrukkingen met vis/waterdieren; het taalbeeld van de wereld.

JAK RYBA W WODZIE!
NIDERLANDZKIE I POLSKIE METAFORY ICHTIOLOGICZNE
I OPARTY NA NICH JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA

S t r e s z c z e n i e

Motyw ichtiologiczny obecny jest zarówno w literaturze, mitologii czy religii, jak i we frazeologii. Morze od zawsze było miejscem spotkań ludzi z różnych miejsc i kultur, mówiących różnymi językami, dlatego też język ludzi morza był uważany za międzynarodowy. Z tego względu wyrażenia z motywem ryby jako zbiór stanowią ciekawy przedmiot badań. W pierwszej części artykułu streszczono historię kontaktów polsko-niderlandzkich pod kątem rybołówstwa. Następnie przedstawiono zebrane metafory ichtiologiczne w języku polskim i niderlandzkim. Autorka dokonała porównania niderlandzkich i polskich metafor z rybami/stworzeniami wodnymi, aby określić, w jakim stopniu metafora ichtiologiczna zakorzeniona jest w tych językach oraz co można odkryć w podobieństwach i różnicach. Ponadto przeanalizowano koncepcję językowego obrazu świata w oparciu o metafory z gatunkami ryb wspólnymi dla obu języków.

Słowa kluczowe: frazeologia; metafora; niderlandzkie i polskie wyrażenia z rybami/stworzeniami wodnymi; językowy obraz świata.

SAY IT WITH FISH!
DUTCH AND POLISH FISH METAPHORS
AND THEIR LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

S u m m a r y

The theme of fish is present in literature, mythology, religion and also in phraseology. The sea has always been a meeting place for different peoples who spoke different languages. That is why the language of seagoing people has always been international. For this reason, expressions with a fish motif would seem to be an interesting research set. The first part of this article presents the history of Polish and Dutch maritime connections. The next part of the article presents collected ichthyological metaphors in both Polish and Dutch. The author then compares Dutch and Polish metaphors with fish/water creatures to see to what extent the ichthyological metaphor is rooted in these languages, and what similarities and differences can be discovered. Furthermore, the concept of a linguistic worldview based on metaphors with fish species common to both languages is analysed.

Keywords: phraseology; metaphor; Dutch and Polish expressions with fish/sea creatures; linguistic worldview.